

“O‘ZBEK FOLKLORI VA SHEVALARI TADQIQOTLARI: AMALIYOT, METODOLOGIYA, YANGICHA YONDASHUV”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy
konferensiya materiallari

2026-yil 23-may

*(Professor Samixon Ashirboyev tavalludining
80 yilligi munosabati bilan tashkil etilgan)*

“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari
/ Mas’ul muharrir: Sh.Sirojiddinov. – Toshkent, 2026. bet.

Mas’ul muharrir:
Shuhrat Sirojiddinov
filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

Normurodova N.Z. filologiya fanlari doktori, professor;
Jabborov N.A. filologiya fanlari doktori, professor;
Ashirboyev S. filologiya fanlari doktori, professor;
Tilavov A.X. filologiya fanlari nomzodi, dotsent;
Xidraliyeva Z.R. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Aliqulova H.Q. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), katta o‘qituvchi;
Turdialiyev A.X. filol. fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;
Alimardanov E.I. filol.fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), kattao‘qituvchi;
Qodirov U.A., katta o‘qituvchi.

Ushbu to‘plamda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O‘zbek tili va adabiyoti universitetida 2026-yil 23-mayda o‘tkazilgan **“O‘zbek folklori va shevalari tadqiqotlari: *amaliyot, metodologiya, yangicha yondashuv*”** mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari hamda filologiya fanlari doktori, professor Samixon Ashirboyevning tabarruk yoshi munosabati bilan yo‘llangan tabriklar o‘rin olgan.

To‘plam materiallaridan filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistratura va bakalavriat talabalari, shuningdek, keng o‘quvchilar ommasi foydalanishlari mumkin. Maqolalar sifati, mazmuni va haqiqiyliги uchun muallifning o‘zi javobgar hisoblanadi.

22.	Karomat MULLAXO‘JAYEVA, Shoshqin zamondagi vazmin inson	56
23.	Shukurjon NORBOYEVA, Ilm ummonining fidoyi g‘avvosi: samixon ashirboyev 80 yoshda	58
24.	Guli TOIROVA, Dialektologiya va tarixiy grammatika tadqiqotchisi – Samixon Ashirboyev	61
25.	Tohir SHERMURODOV, Fozillik – kamoldan dalolat maqom	63
26.	Yo‘ldosh IBRAGIMOV, Quvondiq QODIROV, Abduraxmon MADAMINOV, Zamira IBRAGIMOVA, Umida IBRAGIMOVA, Nazira YANGIBOYEVA, Samixon Ashirboyev – o‘zbek tilshunosligining yetuk namoyandasi va ilmiy maktab asoschisi	66
27.	Ibrohim DARVESHOV, Til olamining sinchikov tinglovchisi, zabardast va fidoiy tilshunos olim	68
28.	Manzura ABJALOVA, Professor Samixon Ashirboyev – o‘zbek tilining tarixiy qatlamlari va shevashunosligining tirik maktabi	72
29.	Zamira YULDASHEVNA, Nurjayna ORINGALIEVA, Samixon Ashirboyev – zamonaviy sheva ilmi maktabini yaratgan siymo	74
30.	Mardon RAXMATOV, Tarixiy sintaksis bilimdoni, zabardast olim	76
31.	Saodat ADILOVA, Ilm va odamiylikdan saboq (ustoz portretiga chizgilar)	80
32.	Mansurbek MASHARIPOV, Ustozga ehtirom – insoniy fazilat	82
33.	Mahmadiyor ASADOV, Ustozlik martabasi	84
34.	Fayzullo ISKANDAROV, Navoiydan navo topgan navosoz	86
35.	Jumanazar O‘ROZOV, Ilmga bag‘ishlangan umr...	88
36.	Burjon SAYFULLAYEV, Ўstaz tag‘yilymy – ėmirlik shamshyraq	89
37.	Vazira ALIMBEKOVA, Ilm va odamiylik timsoli	92
38.	Muattar TURDIXO‘JAYEVA, Ustoz -qalblarga yo‘l topgan inson	94

**1-sho‘ba. SHEVALAR VA FOLKLORNING ILMIY MUAMMOLARI
XORIJLIK OLIMLAR NAZDIDA**

1	Hacer Nurgul BEGIÇ, Anadolu‘da halk hekimlięi ve ocak geleneęi; Ankara Kahramankazan ėzerinden bir deęerlendirme 10.52773/tsuull.conf.2026.23.05/FJQC8976	95
2	Prof. Zemfira SHAHAZOVA, Azerbaycan ve ėzbek dillerinde kullananlir zamirlerin fonetik ėzellikleri 10.52773/tsuull.conf.2026.23.05/PEDM7973	101

**AZERBAIJANI VE ÖZBEK DİLLERİNDE KULLANILAN ZAMİRLERİN
FONETİK ÖZELLİKLERİ
PHONETIC FEATURES OF PRONOUNS USED IN AZERBAIJANI AND UZBEK
LANGUAGES**

Zemfira ŞAHBAZOVA,

Bakü Devlet Üniversitesi

Çağdaş Azərbaycan dili bölümü öğretim üyesi, profesör

ORCID- 0000- 0001-9561-1012

10.52773/tsuull.conf.2026.23.05/PEDM7973

Özet. Bu çalışmada Azerbaycan ve Özbek dillerinde kullanılan zamirlerin fonetik özellikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Her iki dil Türk dili ailesine mensup olsa da farklı dil gruplarında yer aldıkları için zamirlerin ses yapısında bazı benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmıştır. Araştırmada şahıs, işaret ve soru zamirlerinin telaffuz özellikleri, ünlü ve ünsüz değişimleri, ahenk kanunu ve vurgu özellikleri ele alınmıştır. Azerbaycan dilinde kullanılan “mən”, “sən”, “o” gibi zamirlerin Özbek dilindeki “men”, “sen”, “u” biçimleriyle karşılaştırılması sonucunda ses değişimlerinin tarihî gelişimle bağlantılı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca zamirlerin eklerle birleşmesi sırasında meydana gelen fonetik değişimler de değerlendirilmiştir. Çalışma, Türk dillerinin ortak köklerini ve farklı gelişim süreçlerini ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır. Elde edilen sonuçlar, karşılaştırmalı Türkoloji çalışmalarına katkı sağlamakta ve iki kardeş dil arasındaki fonetik ilişkileri daha açık şekilde göstermektedir. Bununla birlikte zamirlerin kullanım sıklığı ve konuşma dilindeki fonetik varyantları da araştırmanın dikkat çeken yönlerinden biri olmuştur.

Anahtar Sözcükler: zamir, fonetik özellikler, Azerbaycan dili, Özbek dili, Türkoloji vs.

Annotation. This study comparatively examines the phonetic characteristics of pronouns used in Azerbaijani and Uzbek languages. Although both languages belong to the Turkic language family, they are located in different language groups, resulting in some similarities and differences in the sound structure of pronouns. The research addresses the pronunciation characteristics of personal, demonstrative, and interrogative pronouns, vowel and consonant changes, harmony rules, and stress characteristics. Comparing pronouns such as “mən”, “sən”, and “o” used in Azerbaijani with the forms “men”, “sen”, and “u” in Uzbek revealed that sound changes are linked to historical development. Furthermore, phonetic changes occurring during the combination of pronouns with suffixes were also evaluated. The study is important in terms of revealing the common roots and different developmental processes of Turkic languages. The results contribute to comparative Turkology studies and more clearly demonstrate the phonetic relationships between the two sister languages. In addition, the frequency of pronoun usage and phonetic variants in spoken language were also noteworthy aspects of the research.

Key words: pronoun, phonetic features, Azerbaijani language, Uzbek language, Turkology, etc.

Giriş. Türk dili ailesine mensup olan Azerbaycan ve Özbek dilleri ortak tarihî köklere sahip olsalar da, uzun tarihsel gelişim süreci sonucunda fonetik, leksik ve gramer bakımından bazı farklılıklar kazanmıştır. Bu farklılıklar dilin bütün seviyelerinde olduğu gibi, zamirler sisteminde de kendini göstermektedir. Zamirler, sözcük türleri içerisinde özel bir yere sahiptir ve isim, sıfat, sayı gibi sözcüklerin yerine kullanılarak anlatımın kısa, anlam bakımından bütünlüklü ve üslup açısından daha akıcı olmasını sağlar. Hem Azerbaycan hem de Özbek dilinde şahıs, işaret, soru, belirsizlik, olumsuzluk ve belirtme zamirleri yaygın şekilde kullanılmaktadır ve bu zamirlerin fonetik yapısı, dillerin ortak özelliklerini yansıtmakla birlikte farklı gelişim yönlerini de ortaya

koymaktadır. Azerbaycan dili Oğuz grubuna, Özbek dili ise Karluk grubuna ait olduğu için zamirlerin telaffuzunda ve fonetik yapısında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca Özbekçenin tarih boyunca Farsça ve Tacikçe ile yoğun temas içinde olması da fonetik yapıyı etkilemiştir. Azerbaycan Türkçesi ise Arapça, Farsça ve özellikle Türkiye Türkçesi ile yakın ilişkiler içinde gelişmiştir. Bu etkileşimler zamirlerin ses özelliklerinde farklılaşmaya neden olmuştur. Özbek ve Azerbaycan dillerindeki zamirlerin fonetik bakımdan farklı olması; tarihî gelişim, ait oldukları dil grupları, coğrafi çevre, komşu dillerin etkisi ve ses değişimleriyle açıklanabilir. Buna rağmen her iki dildeki zamirler ortak Türk dili mirasının önemli izlerini taşımaktadır.

Bu farklılıklar daha çok ünlü ve ünsüz değişimleri, ahenk kanununun uygulanışı, vurgu özellikleri ve fonetik kısaltmalarla ilgilidir. Örneğin Azerbaycan dilinde “mən”, “sən”, “biz”, “o” gibi zamirler kullanıldığı hâlde, Özbek dilinde bunlara karşılık olarak “men”, “sen”, “biz”, “u” biçimleri kullanılmaktadır. Burada ünlü değişimleri ve bazı seslerin düşmesi, dillerin fonetik gelişim özelliklerini açık biçimde göstermektedir. Aynı zamanda her iki dilde zamirlerin eklerle birleşmesi sırasında meydana gelen fonetik değişimler de dikkat çekmektedir. Azerbaycan ve Özbek dillerinde kullanılan zamirlerin fonetik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Türk dillerinin tarihî gelişimini, karşılıklı ilişkilerini ve ortak dil özelliklerini belirlemek açısından önemli bir yere sahiptir. Bu konu hem kuramsal dilbilim hem de karşılaştırmalı Türkoloji araştırmaları bakımından güncelliğini korumaktadır.

Özbek ve Azerbaycan dillerindeki zamirlerin fonetik bakımdan farklı olmasının temel nedeni, bu dillerin Türk dil ailesinin farklı tarihî ve coğrafi şartları içinde gelişmesidir. Her iki dil Türk dillerinin ortak özelliklerini taşısa da zamanla ses değişimleri, komşu dillerin etkisi ve ağız özellikleri sebebiyle bazı fonetik farklılıklar ortaya çıkmıştır. Öncelikle Azerbaycan Türkçesi Oğuz grubuna, Özbek Türkçesi ise Karluk grubuna mensuptur. Bu farklı dil grupları, zamirlerin telaffuzunda ve ses yapısında değişikliklere yol açmıştır. Türk dilinin eski dönemlerinde bulunan “men” biçimi Özbekçede korunurken, Türkiye Türkçesinde zamanla “ben” şekline dönüşmüştür. Fonetik farklılıkların bir diğer nedeni ses uyumu ve ünlü değişimleridir. Özbek Türkçesinde bazı ünlülerin daralması veya düşmesi görülürken, Azerbaycan Türkçesi ahenk kanununu daha güçlü şekilde korumuştur. İki türkçe arasında şahıs zamirlerinde çok da farklılık göze çarpmamaktadır. Fakat diğer zamir çeşitlerinde zamirlerin söylenişinde farklılıklar meydana gelmiştir. Örneğin Özbekçedeki “unga”, “menga” gibi biçimler Azerbaycan Türkçesinde “ona”, “mənə” şeklinde kullanılmaktadır.

Özbekçede kullanılan zamirler birkaç gruba ayrılır. Kişi zamirleri şunlardır: men, sen, u, biz, siz, ular. İşaret zamirleri ise bu, shu, u, bular, shular, ular, bunday, shunday ve unday biçimlerinde kullanılır.

Soru zamirleri arasında kim, nima, qaysi, qanday, qancha, nechta ve kimning yer alır. Belgisiz zamirler birov, kimdir, nimadir, ba'zilar, bir necha ve istagan kishi şeklindedir. Olumsuz zamirler ise hech kim, hech narsa, hech biri gibi biçimlerde görülür. Azerbaycan türkçesinde olumsuzluk ifade eden zamirler “olumsuzluk zamirleri” terimi ile değil “geyri-mueyyen” evezlikler yani “belirsiz zamirler” terimi ile öğrenilmektedir. Örneğin, bəziləri, heç kim, kimsə, hamı, hərəkəs, hər şey, heç bir şey vs.

Özbekçede dönüşlülük zamiri “o‘z”dür. Bu zamir çekimlenerek o‘zim, o‘zing, o‘zi, o‘zimiz, o‘zingiz ve o‘zlari şekillerini alır. Topluluk ve genelleme bildiren zamirler arasında hamma, hammasi, barchasi ve hamma narsa bulunmaktadır. Bu zamirler hâl ekleriyle birlikte farklı biçimlerde de kullanılabilir. Örneğin *menga*, *senda*, *undan*, *bizni* ve *o‘zimni* gibi kullanımlar Özbek Türkçesinde yaygındır. Azerbaycan türkçesinde öz zamiri iyelik ekleri ile beraber de kullanılmaktadır. Örneğin, *özüm*, *özün*, *özü*, *özümüz*, *özünüz*, *özləri* vs.

Azerbaycan dilinde zamirlerin telaffuzu daha çok açık ünlüler ve ahenk kanununa bağlı bir yapı gösterirken, Özbek dilinde daha sade ve kapalı ünlü sisteminin hâkim olduğu belirlenmiştir.. Bu durum, tarihî fonetik gelişim ve dil içi sadeleşme süreçleri ile açıklanabilir. Özbek ve

Azərbaycan dillərindəki zəmirlərin böyük bir kismi ortaq Türk dili kökeninə dayanmaktadır. Men–mən, sen–sən, biz–biz, siz–siz gibi örnekler iki dil arasındaki yakınlığı açık şekilde göstermektedir. Bununla birlikte bazı zəmirlerde ses değışmeleri meydana gelmiş. Azərbaycan türkçesinde soru zəmirleri ise şunlardır: *kim, ne, hara, necə, nə cür, hansı, nə qədər, nə zaman* vs. Özbəkçedeki “u”, “nima”, “qanday”, “hamma” gibi biçimler Azərbaycan Türkçesinde “o”, “nə”, “necə”, “hansı” şekline dönüşmüştür.

Sonuç. Azərbaycan və Özbək dillərində kullanılan zəmirlərin fonetik özelliklərinin incelenmesi, bu iki kardeş dilin hem ortak yönlerini hem de farklılaşan yapısal özelliklerini ortaya koymaktadır. Yapılan karşılaştırmalı analizler sonucunda, her iki dilin Türk dili ailesine ait olmasına rağmen farklı dil gruplarında yer almasının fonetik sistem üzerinde önemli etkiler oluşturduğu görülmüştür. Bu farklılıklar Türk dillerinin tarihî gelişimi, farklı dil gruplarına ait olmaları ve coğrafi çevrenin etkisiyle oluşmuştur. Buna rağmen her iki dildeki zəmir sistemi ortak Türk dili mirasını korumaya devam etmektedir. Azərbaycan dilinde ahenk kanunu daha düzenli korunurken, Özbək dilinde bu kuralın daha esnek uygulandığı görülmektedir. Bu da dillerin farklı coğrafi ve kültürel etkiler altında geliştiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, zəmirlerin yalnızca gramatik bir unsur olmadığını, aynı zamanda dilin fonetik yapısını yansıtan önemli bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle zəmirlərin fonetik özellikleri, Türk dillerinin karşılaştırmalı incelenmesinde önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Azərbaycan və Özbək dillərindəki zəmirlərin fonetik yapısı, ortak Türk dili mirasını korumakla birlikte, her iki dilin bağımsız gelişim çizgisini de açıkça göstermektedir. Bu çalışma, Türkoloji alanında yapılacak gelecek araştırmalar için temel bir kaynak niteliği taşımaktadır ve iki dil arasındaki fonetik ilişkilerin daha derinlemesine incelenmesine katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

1. Abdullayev, Ə., Seyidov, Y., & Həsənov, A. (2007). *Müasir Azərbaycan dili: Morfologiya*. Bakı: Şərq-Qərb.
2. Baskakov, N. A. (2005). *Türkologiyaya giriş*. Toshkent: Universitet.
3. G'ulomov, A., & Asqarova, M. (2008). *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: Fan.
4. Kazimov, Q. (2003). *Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi*. Bakı: Maarif.
5. Mirzayev, T., & Rasulov, R. (2010). *O'zbek tili grammatikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
6. Əhmədov, B. (2012). *Türk dillərinin müqayisəli grammatikasi*. Bakı: Elm.